

Okrugli stol

»Misao Milana Polića«

»Prevratnički rušiš, još k tome temeljito uznemiruješ ustaljenu praksu i običaje. Kao Sofist, učitelj sporenja, zabadalo, dolaziš iz atomističke škole. U Abderi kao mišićavi nosač žuljevitih ramena, rano si spoznao da duša nije ništa osim osjeta. Iz svakog svog govora i spisa bogove isključuješ, o njima ne brineš postoje li, ili ne postoje. (...)«

Nikola Tadić, filozof i pjesnik,
u sjećanje na prijatelja
Milana Polića¹

Peta obljetnica smrti profesora Milana Polića bila je povodom okupljanju negdašnjih Polićevih kolega, suradnika, bivših studenta i poštovatelja, a sve u formatu okruglog stola s namjerom da se još jedan puta prikaže i diskutira uistinu značajna misao ovog hrvatskog filozofa i istaknutog akademskog radnika. Okrugli stol, naslovljen »Misao Milana Polića«, održan je u organizaciji Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatskog filozofskog društva na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu 21. siječnja 2020., na petu obljetnicu pretrane Polićeve smrti (1946.–2015.). Učiteljski fakultet mjesto je gdje je Polić završio svoj radni vijek, ostav-

¹ Izvadak iz većeg poetskog sklopa napisanog za ovu prigodu, redakcija stihova: Tomislav Krznar.

ljajući dubok trag u intelektualnom životu ove ustanove. Poseban doprinos dao je kroz svoja predavanja na kolegiju *Filozofija odgoja* u kojima je ocrtao ono najbolje u akademskim razmjerima filozofije – misao i zajedništvo.

Prvi se nazočnima obratio izv. prof. dr. sc. Tomislav Krznar, predstojnik Katedre za filozofiju i sociologiju Učiteljskog fakulteta i glavni organizator Okruglog stola, koji je istaknuo da nemamo razloga biti tužni iako komemoriramo godišnjicu smrti jer oni koji su svoj život posvetili misaonom poslu znaju da njihovo postojanje ne umire trenutkom fiziološke smrti. Upravo suprotno, osobito ljudi poput Milana Polića svjedoče da energija ljudskog mišljenja i angažiranost za filozofiju traje i dugo nakon odlaska, možda još i više: tek onda počinje živjeti. Kao što se često ističe, napomenuo je Krznar, za filozofiju je smrt nevažna stvar. Također, Krznar je u uvodnim riječima zahvalio svima koji su Okrugli stol podržali i omogućili te svima koji su se u značajnom broju na Okruglom stolu okupili. Prisutnima se potom obratio dekan Učiteljskog fakulteta prof. dr. sc. Siniša Opić koji je pozdravio nazočne i zahvalio organizatorima na realizaciji ovog događaja. U pozdravnim riječima dekan Opić je, prisjećajući se vlastitih susreta s Milanom Polićem, istaknuo značaj i važnost Polićeve misli, kako u području filozofije na našim prostorima tako i na planu razvoja Učiteljskog fakulteta kao respektabilne akademske ustanove. Uslijedile su pozdravne riječi taj-

nika Hrvatskog filozofskog društva (HFD) dr. sc. Matije Mate Škerbića, koji je pozdravio skup, istaknuvši značaj ovog događaja kao i odabire respektabilnih izlagačica i izlagača. Škerbić je cjelokupni događaj nazvao dostojnim odavanja časti i spomena velikanu hrvatske filozofske, posebice filozofsko-odgojne misli. Ovo je okupljanje ujedno i u čast Hrvatskog filozofskog društva čiji je Polić bio istaknuti član, kao i predsjednik kojega Društvo čuva u najboljim sjećanjima. Ovom prilikom treba navesti i donaciju knjiga koje je Hrvatsko filozofsko društvo povodom ovog događaja prosljedilo zainteresiranima za misao Milana Polića.

Prvi izlagač na Okruglom stolu jedan je od najznačajnijih filozofa u regionalnim okvirima, ujedno suradnik i dobar prijatelj pokojnog Polića, prof. dr. sc. Lino Veljak sa zagrebačkog Filozofskog fakulteta. On je održao izlaganje na temu »Milan Polić – čovjek i filozof«. Izlaganje Lina Veljaka predstavilo nam je lik i djelo Milana Polića, dajući okvir Polićeve filozofije te ujedno naznačujući i neke njezine važnije sadržaje. Veljak je prenio i Polićevu misao: samo onaj tko voli spreman je u drugome prepoznati sebe i s njime se želi stopiti upravo kao sa zbiljskim drugim (Polić, 1993). Veljak je upozorio da je naglasak na *Drugom* zapravo središnja pozicija u Polićevoj filozofiji odgoja, čime je omogućeno utemeljenje filozofije odgoja na pluralizmu te je ujedno oblikovana težnja ka pluralističkom društvu u kojemu se može ostvariti osoba, upravo zato

što djeluje u društvu koje podržava različitost. I ovdje je Veljak poentirao služeći se Polićevom misli, ponavljajući da je osoba upravo osobiti samosvjesni subjekt, u sebi postojeće autonomno ljudsko biće, pojedinac izgrađene osobnosti ili konkretno: slobodan čovjek. Veljak nas je citiranjem samog Polića najbolje upoznao s Polićevim viđenjem filozofije odgoja – istinskim odgojem koji nikako nije manipulacija. Manipulaciju je, istaknuo je Veljak, Polić vidio kao skup postupaka u kojima se djetetov razvitak podređuje interesima i zahtjevima onih koji nad njime imaju vlast te na taj način stvaraju ovisnost djece o manipulatorima ili kod odraslih ovisnost o poslodavcima. U tom pogledu, kazao je Veljak, Polić je vidio patrijarhalno autoritarno društvo samo kao manipulaciju te se u svojim radovima jasno zalagao za drugačiji odgoj, konkretno odgoj slobode. Dijete, kao misleće slobodno biće u nastajanju, nikada nije sredstvo, nego uvijek krajnja svrha odgoja. Veljak se osvrnuo na još jednu značajnu aktivnost Milana Polića, a to je djelovanje u okviru udruge *Protagora* kojoj je Polić bio osnivač i predsjednik, a koja je osnovana s ciljem zaštite prava ireligioznih osoba i promicanja ireligioznog poimanja svijeta. Osnovna je zamisao ove udruge, čija je djelatnost između ostaloga temeljena i u Polićevu misaonom i društvenom radu, promišljanje jasne razlike između vjere i religioznosti te poticanje na suživot, a ne samo snošljivost, religioznih i ireligioznih s ciljem boljitka društva i svijeta. Jedan od ključnih mehani-

zama izgradnje takvoga svijeta jest upravo odgoj. Dajući završni osvrt, Veljak se prisjetio Milana Polića kao principijelnog čovjeka, dosljedne osobe, kao velikog mislitelja i javnog djelatnika te velikog borca za slobodu i život u pluralističkom društvu.

Uslijedilo je izlaganje doc. dr. sc. Ivane Zagorac, predstojnice Katedre za filozofiju odgoja na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i glavne urednice znanstvenog časopisa *Metodički ogledi*, naslovljeno »Polićevo razumijevanje problematike filozofije odgoja«. Ivana Zagorac osvrnula se na filozofiju odgoja, područje kojim se i sama bavi, navodeći da je svoj rad započela još kao studentica kroz susrete i rad s Milanom Polićem. U tom pogledu osjeća, kako navodi, osobni respekt i profesionalni dug prema pokojnom profesoru Poliću. Ističe da je bio intelektualni izazov raditi s Polićem, jer je i njemu samom bilo izazovno biti on sam. Za početak, Polićev filozofijski interes isticao se u krugu filozofa jer je on bio među rijetkima koji su se bavili filozofijom odgoja na ovim područjima, a isticao se i među pedagozima s kojima je surađivao. Zagorac je konstatala da je Polić provocirao tradicionalne modele odgoja kao i one nove, na brzinu oblikovane odgojne metode prema kojima je bio iznimno kritičan. Polićeva filozofija, kako je istaknula Zagorac, kao filozofija odgoja budi i spremnost na samoodgoj, a filozofija je već i sama po sebi odgojna. Okvirni je temelj Polićeve autentičnosti: biti teoretičar koji živi svoju teoriju,

provodeći je u djelovanje. Ili, kako je isticao i Polić, biti autentičan ideal je razvoja čovjeka. U nekom trenutku, nastavila je Zagorac s prikazom Polićeve misli, odgojitelj prestaje biti potreban, no (samo)odgojni proces svakako se nastavlja, a do tada treba razmatrati utjecaje kojima smo okruženi i kritički procjenjivati njihov značaj. Teme kojima se Polić bavio u sebi su uvijek sadržavale stavove slobode, odgoja, tolerancije i hrabrosti na preispitivanje. Prepoznao ih je i u djelu Pavla Vuk-Pavlovića kojeg je iznimno cijenio i o čijim je radovima progovarao. Glavna filozofska odgojna misao, zaključila je Zagorac, koja bi opisala Milana Polića po njenoj sudu bila bi snažno uvjerenje da uopće treba imati uvjerenje koje je potrebno misliti, analizirati, preispitivati i na temelju tih procesa biti spreman na promjenu samoga sebe.

Autor sljedećega izlaganja, naslovljenog »Filozofija i pedagogija – posebnosti Polićevih uvida«, bio je Boris Drandić, pedagog i voditelj nakladničkog poduzeća Znamen, koji je prisutne kratko upoznao s Polićevim viđenjem pedagogije. Prisjetio se Polićeva shvaćanja biti filozofije: potrebno je neprestance postavljati pitanja. U tome se Drandić prisjetio Milana Polića kao osobe koja nije imala odgovor na svako pitanje, ali svakako je imao pitanje na svaki odgovor. Drandić je spomenuo tri ideologije koje je Polić kritizirao: religija, politika i znanost. Sam pojam *ideologija* definirao je, slijedeći Polića, kao prikazivanje partikularnog interesa kao univerzalnog. Ideologije

se skrivaju u vlastitoj neistini, kazao je Drandić, te ne izazivaju otpor na misaonoj i osjećajnoj razini. K tome, ideologija uvijek govori da su ideologije zapravo oni drugi, što se posebice primjećuje u političkom diskursu. Religija pak daje puno odgovora i premalo pitanja, a znanost često puta svojim činjenicama zatvara mogućnost daljnjeg propitivanja i tako »postaje istina«, što je nedostavno i svakako oblikuje mehanizme ideologije. Polić se, istaknuo je Drandić, malo bavio pedagogijom i zapravo nije imao kvalitetnog sugovornika oko tih tema. Međutim, smatrao je da pedagogija može biti znanost i da se može baviti odgojem. Ona može istraživati, ali ne i postavljati norme jer time prestaje biti znanost. Prema Poliću, pedagogija može imati definiran vrijednosni sustav, ali pitanje vrijednosti i definiranje čovjeka, slobode i odgoja zadaća je filozofije i time se smije baviti samo filozofija. Važnost definiranja vrijednosnog sustava filozofsko je pitanje, a ne pitanje znanstvenog utemeljenja pedagogije, zaključio je Drandić prezentiravši Polićeve misli ovoj temi.

Usljedilo je izlaganje dr. sc. Ane Maskalan sa zagrebačkog Instituta za društvena istraživanja, naslovljeno »Problemi feminizma u Polićevoj filozofiji«. Izlagačica je istaknula da je Milan Polić bio poznati feminist te se, možda i među prvim filozofima, bavio pitanjem feminizma. K tome, istaknula je Maskalan, profesor Polić bio je dio uredništva časopisa *Žena* u kojemu je objavio petnaestak radova na temu »ženskog pitanja«. Svoje ra-

dove nije temeljio samo na filozofiji nego i na interdisciplinarnim doprinosima antropologije, sociologije i povijesti. K tome, bavio se pitanjem spola, ravnopravnosti muškaraca i žena te profesionalnim djelovanjem žena u društvu. Maskalan tako navodi da je Polić isticao da je spolni rascjep, konkretno podjela na muškarce i žene, teorijski neodrživa i društveno neprihvatljiva konstrukcija. Nadalje, Polić je definirao transseksualnost kao življenje *iznad* spolnih i rodnih ograničenja jer pripadnost nekoj kategoriji, konkretno pripadati spolu ili *biti* spol, znači lišiti osobu slobode za koju se Polić, kao filozof i kao čovjek, najviše zalagao. Tema društvene konstrukcije rada, kao i izgradnje pojedine profesije te podjela poslova na muške ili ženske, primjerice feminizacija učiteljske i odgojiteljske struke, još je jedna tema koju je Polić promišljao, a Maskalan ju je približila sudionicima Okruglog stola. Društvo, kazala je Maskalan, u kojemu je žena bila zadužena za brigu o djeci ženama je naizgled prepustilo učiteljstvo, dok su zapravo muškarci tu profesiju napustili zbog bolje plaćenih radnih mjesta u drugim društvenim područjima. Preuzimanje uloge brige o djeci kao i feminizacija učiteljske/odgojiteljske profesije, prikazala je Maskalan Polićevu misao, pokazatelj je ne toliko emancipacije žena koliko daljnjeg društvenog raslojavanja. Ana Maskalan u svome je izlaganju ukazala na brojne pozitivne aspekte Polićeve misli kada su u pitanju feminističke teme, no istovremeno je kritički opravdano i utemeljeno

ukazala i na moguće nedostatnosti te misli i prijepore koje ona otvara. Kako bilo, istaknula je Maskalan, Polićeva misao svakako je izazovna i rječitro govori o problemima odnosa muškaraca i žena u društvu, posebno s gledišta obrazovanja, ali i s gledišta filozofije.

»Polićevo razumijevanje odnosa filozofije i umjetnosti« bilo je posljednje izlaganje na Okruglom stolu. Prof. art. dr. sc. Miroslav Huzjak ponudio je uvid u to kakav je bio Polićev pogled na umjetnost o kojoj su kao kolege na Učiteljskom fakultetu imali prilike raspravljati. Kroz zanimljivo izlaganje prisutni su dobili priliku i sami razmišljati o umjetnosti i slobodi, što je bio jedan od zadataka kojemu je i Polić bio posvećen. Prikazujući složenost odnosa filozofije i umjetnosti, kao i Polićevu misao o umjetnosti, Huzjak je nastojao dati definiciju umjetnosti, posebno ističući da je ona stvaralačka djelatnost jer proizvodi doživljajno. Djelatnost uma je stvaralaštvo: um stvara izum, no stvaralaštvo nije rad, istaknuo je Huzjak Polićevu opservaciju. Stvaralaštvo je samo sebi svrha, dakle djelatnost uma je igra. S druge strane, ponovio je Huzjak, sloboda je mogućnost samoodređenja, zbiljna sloboda je stvaralaštvo i najneposredniji dokaz čovjekove slobode. Huzjak se poslužio Polićevim riječima: ako imate deset vrata imate slobodu napraviti i jedanaesta. Tomu je tako jer je Polić gledao svijet kao sveukupnost svega, a mi imamo izbor kreirati svoje ili koristiti već postojeće svjetove. Umjetnost je svijet za sebe

– misao je Pavla Vuk-Pavlovića koji je bio Polićev oslonac i u ovoj temi. Pojmovi um, stvaralaštvo i sloboda, naveo je Huzjak, uvijek su prisutni u terminu *odgoj*. Stoga se može reći da odgoj jest odgoj kada se njime potiče stvaralaštvo. U protivnom, ponovio je Huzjak Polićevu tezu, odgoj ostaje u sferama manipulacije. Ostaje još jedan pojam, istaknuo je Huzjak slijedeći Polićevu misao, to je *kultura*. Polić je na kulturu gledao kao na nadomjestak prirodnih obrazaca ponašanja, odnosno kultura je ta koja čovjeka razlikuje od životinja i podiže ga na razinu sofisticiranog bića. Ovdje se Huzjak poslužio polićevskom usporedbom životinje sa Spectrum računalom, a čovjeka s PC uređajima kojima treba nadogradnja softvera i konstanto ažuriranje, što je u prenesenom značenju čovjeku upravo kultura.

Nakon izlaganja uslijedila je uistinu živa i dojmljiva rasprava u kojoj je sudjelovao veći broj prisutnih slušatelja i slušateljica, kako s Polićeve matične institucije tako i izvan nje. U raspravi su dotaknuti brojni aspekti Polićeve misli, a mnogi diskutanti osvrnuli su se ne samo na Polićevu misao nego i na njegov život kao uzoran primjer angažiranog intelektualca, filozofa praktičara i cijjenjenog kolege. Okrugli stol zaokružio je Tomislav Krznar zahvalivši svima na izlaganjima i raspravama. Za kraj je podsjetio na Polićevu misao:

»Ljubav. To je strašna riječ. Toliko je velika da se još nije otrcala i pored toga što su je zloupotrijebili već bezbroj puta. Ali to je samo zato što

izražava životnu snagu čovjeka kojemu drugi čovjek jest najveća potreba, utoliko veća ukoliko on jest više čovjek.« (Polić, 1982, 22)

Ostaje nam za nadati se da će misao Milana Polića i dalje buditi filozofijski interes i biti vodič na putovima mišljenja generacijama koje dolaze, uvjereni smo da ona ima tu snagu.

Literatura

Polić, Milan (1982), »Budi čovjek«, *Žena* 39(4), str. 16–29.

Polić, Milan (1993), *Čovjek, odgoj, svijest*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.

Iva Garić

Sjećanja na prijatelja Milana Polića (1946.–2015.)

Nedjelja, 19. siječnja 2020. Javljam se Rajki Polić. Uvijek je to na taj dan, od kada nema Polića, da se, barem ovako na daljinu (Varaždin-Medulini), prisjetimo na naše zajedničko prijateljstvo koje traje još od davnih studentskih dana. Ima tome više od pola stoljeća!

Tako saznajem iz prve ruke za *Okrugli stol* o Milanu Poliću... popodne mi Rajka šalje program. Sjajno! Bravo!

Za početak – moja prva bilješka o Poliću, pisana u kasnom večernjem terminu (kad učitelji rade i pišu!) kad sam saznao tokom dana od Rajke da je umro. Prva reakcija, kažu, je najiskrenija:

19. 1. 2015. Kasno navečer: umro je moj prijatelj iz studentskih dana Milan Polić, ljudina, gradina, gôra od čovjeka! Umro u bolnici na Sušaku nakon operacije srca, koja je doduše, kažu uspjela, ali na kraju srce nije izdržalo. To je ono što znam i što mi je javila Rajka, supruga Milanova. Teško mi je! Kad se s nekim poznaješ, surađuješ pedeset godina, iako nismo se viđali jer je živio u Medulinu, onda je to dokaz jedne polustoljetne veze prijateljstva. Razgovarali smo svaki mjesec, dopisivali, slali knjige... čestitke, ja sam pratio njegove aktivnosti, on moje... mnogo sam pomogao Milanu za vrijeme studija, jer je morao raditi da bi imao za studij. On je meni kasnije puno pomogao kao sveučilišni profesor i urednik časopisa (Metodički ogledi).

Milan je imao sretan život, ispunjen istinskim vlastitim životnim projektom, kojega je realizirao sa snažnim adrenalinom i bez ostatka, bez kalkulacija. Strastan u obrani vlastitog stava i uvijek spreman da prihvati drugačije mišljenje, ako je bilo iskreno i tolerantno.

Dakle, Polića poznajem i družimo se, u početku neposredno, a kasnije pismeno i telefonski puno... puno godina. Ono što je nas obostrano povezalo svakako je filozofija, pa učiteljstvo, filozofija odgoja, jer smo to

radili s onim erosom koji priroda odgoja zahtjeva. Naravno iz cjeline filozofije, a o njoj smo imali bezbrojne razgovore, podržavajući jedan drugoga u promišljanjima tema i problema s kojima smo se susretali u svom poslu, neposredno, ali i istraživanjima koja smo svaki sa svoje strane provodili. Mnoge od tih tema mogu se naći zapisane u *Metodičkim ogledima*, od prvog broja za koji je Polić od mene naručio tekst o položaju filozofije u nastavi. Na predstavljanju u Zagrebu bilo je jasno da valja doista ozbiljno animirati naše učitelje da istražuju, objavljuju, a time i podučavaju svoje kolege, sve po znanjoj ideji: Da bi bio dobar učitelj moraš uvijek biti dobar učenik! Tako su nastali moji tekstovi u *Metodičkim ogledima*. Velika je zasluga Polića, a to je bila njegova neprijeporno velika vrlina – razgovarati, dogovarati uvijek s beskrajnim strpljenjem i *čuđenjem* i željom za novim spoznajama. »Imaš kaj iz svoje radionice a vezano za nastavu«;

znao je pitati (a znao je da imam), posebno kad je riječ o nastavi i rješenjima za pojedinu metodska jedinicu. I bilo je...

Posve je nemoguće, sada i u ovoj prilici, reći i zapisati nešto smisleno i sustavno. To su tek crtice iz mojih sjećanja. Naša su druženja ostavila trajni zapis u mojem osobnom životu i radu. U Poliću sam imao uvijek predanog i prijateljskog sugovornika s kritičkom objektivnošću kakva se od nas filozofa i očekuje.

Djelujući gotovo 43 godine u obrazovanju (u razredu) i od toga 20 godina kao upravitelj istraživačkog centra HAZU u Varaždinu u Poliću sam imao podršku koja je bila nemjerljiva.

Evo toliko iz srca, ali ne i bez razuma (!), o mojem prijatelju Poliću. Veliko Vam hvala na obilježavanju života i djela Milana Polića.

Eduard Vargović